

FRANCE ŠKERL — SEDEMDSESETLETNIK

Dne 14. marca 1979 je napolnil sedemdeset let svojega delovnega življenja znani slovenski zgodovinar, partizanski-aktivist in novinar dr. France Škerl-Bregar.

Rojen v delavski družini v ljubljanskem predmestju v Stožicah se je že v mladosti spoznal z delavskim vprašanjem in zorel v misli, da se bo potrebno zavzeti za njegovo rešitev. Precej teoretične razgledanosti po socialnih vprašanjih mu je dal študij zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomiral leta 1934. Do tega časa se je v Škerlu izoblikoval trden značaj, bil je zvest svojim narodno zavednim in socialno pravičnim, naprednim pogledom, izredno delaven, poln energije, pa tudi vztrajen in pripravljen zagovarjati in braniti svojim osnovnim idealom zvesto stališče in ne odstopati pred nobeno silo. Takšen značaj je zmožem premočrtno hoditi po razgibani poti zgodovine, ostajajoč zvest samemu sebi, delovnemu človeku in slovenskemu narodu, pri tem pa ustvariti velik znanstven historiografski opus.

Zvest svojim družbeno naprednim pogledom je leta 1936 odstopil kot predsednik Zveze fantovskih odsekov za Ljubljano, ko je uvidel, da ne more preprečiti, da ne bi šla organizacija vse bolj v reakcionarne klerofašistične vode. Zbližal se je s krščanskimi socialisti in sodeloval s članki v Delavski pravici. Leta 1938 je obranil disertacijo o političnem razvoju Ljubljane v prvih desetih letih ustavne dobe v Avstriji. To leto je postal suplent na I. državni gimnaziji v Mariboru. Tik pred okupacijo je napravil profesorski državni izpit.

S spretnim begom se je rešil iz gestapovskega transporta v Mariboru in se umaknil v Ljubljano. Tu se je že junija 1941 kot krščanski socialist vključil v Osvobodilno fronto in bil do avgusta 1942 aktivist v mestu in okolici. Od sredine avgusta do decembra je bil aktivist na terenu v Polhograjskih dolomitih, nato pa je bil poslan na Primorsko, kjer je bil član Pokrajinskega odbora OF. Junija 1943 se je vrnil k Izvršnemu odboru OF na Dolenjsko, kjer je bil julija imenovan za urednika Slovenskega poročevalca, glasila OF. To dolžnost je opravljal v pomembnem času razmaha OF in NOB, v času Kočevskega zbora odposlancev in črnomeljskega zasedanja SNOS. Maja 1944 je prevzel vodstvo Tanjugove podružnice za Slovenijo.

Kljub velikim rezultatom in uspehom v novinarskem uredniškem delu ga je srce vleklo k zgodovinski znanosti, k znanstvenemu raziskovanju. Zato je bil na lastno željo novembra 1944 dodeljen Znanstvenemu inštitutu pri IO OF; ukvarjal se je z zgodovino slovenskega naroda in pripravljaj gradivo za slovenske narodne zahteve na bodoči mirovni konferenci.

Po vojni je delal v Znanstvenem inštitutu do njegove razpustitve 1948. leta, nato v enem njegovih naslednikov — Muzeju NOB — do 1951, odtod je odšel v Državni arhiv Slovenije, kjer je ostal do leta 1964. Na vseh teh delovnih mestih je pokazal veliko delovne volje in ustvarjalnosti. Velike zasluge ima, da so bili najdeni, shranjeni in urejeni dragoceni arhivski dokumenti naše NOB, ki so danes na razpologo v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja. V tem času je bil med organizatorji Zgodovinskega društva za Slovenijo in je bil tudi njegov prvi predsednik, nato pa dobrega četrto stoletja njegov glavni tehnični organizator in blagajnik. Na tej dolžnosti je pokazal izredne organizacijske sposobnosti, znal je v tistih časih poiskati denar za mnoga zborovanja slovenskih zgodovinarjev, na katerih se je poglobljala slovenska zgodovinska znanost in so se njeni rezultati prenašali na širši krog zainteresiranih, zlasti na učitelje zgodovine. Škerl je bil tudi med ustanovitelji društvenega glasila Zgodovinski časopis in dvajset let njegov tehnični urednik. Velike so njegove zasluge, da mu je s skrbnim dolgoletnim zbiranjem potrebnih materialnih sredstev omogočil, da se je z razvojem slovenske historiografije razvil v pomembno strokovno revijo, ki uživa ugled v vsej Jugoslaviji.

Ves ta čas pa se je Škerl čutil v prvi vrsti raziskovalca. Z veliko delovno energijo je neumorno raziskoval različna vprašanja narodnoosvobodilnega boja, v katerem je našel svoje pravo znanstveno področje. Veliko stvari je sprti publiciral, druge so se kristalizirale v njem in zorele za poznejšo kompleksnejšo objavo. Iz tega časa je vrsta razprav in samostojnih knjig, s katerimi bo ostal

trajno zapisan v slovenskem zgodovinoписju. Omeniti velja posebej: Boj Primorcev za ljudsko oblast (že leta 1945); Koroška v borbi za svobodo (1946). Leta 1956 je objavil v Vojnohistorijskem inštitutu v Beogradu knjigo: Počeci partizanskega pokreta u Sloveniji. Ta knjiga je podrobneje pokazala ostalim republikam posebnosti začetkov NOB v Sloveniji, zlasti fenomen Osvobodilne fronte.

Iz tega časa izvira tudi Škerlova knjiga Petnajst let bibliografije o narodno-osvobodilnem boju Slovencev 1945—1959, ki je postala zaradi svoje natančnosti in preglednosti nepogrešljiv priročnik za vsakega raziskovalca NOB in tudi za širši krog ljudi, ki se kakor koli zanimajo za obdobje NOB.

Ko se je leta 1964 zaposlil v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja kot višji znanstveni sodelavec in nato do upokojitve leta 1973 kot znanstveni svetnik, se je ves posvetil predvsem raziskovanju Osvobodilne fronte slovenskega naroda, njeni organiziranosti, njenemu političnemu programu, njenemu političnemu razvoju in različnim učinkom njenega delovanja. Že leta 1966 je napisal obsežno razpravo Vloga in pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda (1941—1943), ki je bila centralni referat na Znanstvenem posvetovanju ob 25-letnici OF.

Ta obsežen prikaz razvoja in pomena OF je do danes med najpopolnejšimi historiografskimi študijami o tem problemu in ima svoje pomembno mesto nekje ob originalnih Kidričevih in Kardeljevih ocenah (Kidrič: Kratak obris razvoja Osvobodilne fronte in trenutna politična situacija v Sloveniji, oktober—november 1944; E. Kardelj: Deset let ljudske revolucije, referat na tretjem kongresu Osvobodilne fronte 1951). Škerlu je bilo moč takšno prodorno študijo napisati zato, ker se je v problematiko Osvobodilne fronte znanstveno poglobljal že od svoje razprave Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja (ZČ 1951, str. 7—82).

V svoji obsežni razpravi o vlogi in pomenu Osvobodilne fronte slovenskega naroda v letih 1941—1943 je Škerl najprej osvetlil organiziranje protiiimperalističnih sil v Sloveniji od aprila do junija 1941, iz katerega se je razvila Osvobodilna fronta — ljudska organizacija borcev za svobodo, naslednja poglavja pa nosijo naslove: Partizanstvo — instrument osvobodilne politike, Struktura Osvobodilne fronte, Značaj skupin v Osvobodilni fronti, Obdobje Koalicije v Osvobodilni fronti, Utrditev programske enotnosti, Država v državi, Partizani in združena Slovenija, Vpliv slovenskega partizanstva na Avstrijo in Italijo, Vojvodstvo in trenja med skupinami, Utrditev enotnosti Osvobodilne fronte po italijanski ofenzivi, Utrditev medskupinskih odnosov z dolomitsko izjavo, Čas Osvobodilne fronte — zgodovinska prelomnica, Vloga in pomen metode v razvoju Osvobodilne fronte. V razpravi je prišel do zaključka, da v Osvobodilni fronti »ni bilo težav s političnim programom. Povezal je zgodovinske zahteve po zedinjeni Sloveniji z zahtevami modernega časa, ki so izhajale iz potreb delavskega razreda... Za veličino Osvobodilne fronte, za ves njen razvoj v času NOB in za končno zmago niso bile važne samo ideje njenih tvorcev in organizatorjev, temveč so prav toliko in morda še bolj bile važne tudi metode v vseh njenih praktičnih različicah, s katerimi so njene ideje prenašali v življenje in uresničevali. To, kar je iz Osvobodilne fronte napravilo tako dragoceno in realno specifičnost našega življenja v dobi domovinske vojne, so bile njene metode in odgovor na vprašanja kako kaj napraviti. Z njimi je dala Osvobodilna fronta slovenskemu narodu tudi vsebino, kakršna se v zgodovini naroda ne pojavlja pogostokrat, v splošnem le ob velikih razvojnih, to je zgodovinskih prelomnicah«.

Taj kompleksni razpravi so sledile še številne specialne razprave, v katerih je razkrival Škerl posamezne plati delovanja, programa in pomena Osvobodilne fronte. Tako je za jugoslovansko znanstveno posvetovanje ob tridesetletnici vstaje jugoslovanskih narodov prispeval referat Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda (1941—1943). V tej razpravi je podčrtal, da je bil program socialne preobrazbe Slovencev bistven del razgovorov na sestanku Protiimperalistične fronte, čeprav o njem niso potem veliko pisali: Ves razvoj OF kot organizacije in celoten narodnoosvobodilni boj je imel vedno pred očmi tudi ta cilj, ali kakor so ga včasih imenovali, drugo etapo boja. Škerl je v svoji razpravi postavil tezo, da do znamenite dolomitske izjave ni prišlo zaradi nekih programskih razlik ali večje neenotnosti med skupinami. Enotnost glede programa OF je obstajala že od vsega začetka, ravno tako je bila trdna tudi politična enotnost med skupinami, ki so priznavale avantgardno vlogo KPS. Do izjave je prišlo zato, da se zagotovi nemotno in učinkovito druga etapa, to je socialna preobrazba. To svoje stališče je Škerl branil tudi pozneje pred oponenti.

Leto dni za to razpravo je Škerl napisal referat za zborovanje slovenskih zgodovinarjev v Škofji Loki: Revolucionarno bistvo v razvoju slovenskega narodno-

osvobodilnega boja. Leta 1973 je sledila obsežna razprava Jugoslovanska ideja pri Slovencih v dobi narodnoosvobodilnega boja do drugega zasedanja AVNOJ-a. Z Osvobodilno fronto tesno zvezane problematike se dotika še razprava o Znanstvenem inštitutu pri IO OF, ki podaja do sedaj najpopolnejšo sliko dela in pomena te institucije. Že leta 1967 je Škerl v Zgodovinskem časopisu objavil obsežno in temeljito dokumentirano razpravo Prispevki k zgodovini nasprotnikov Osvobodilne fronte v letu 1941. Razprava ostaja eden temeljev za sintezo o zgodovini kontrarevolucije na Slovenskem. Z vsemi naštetimi razpravami je postal Škerl najplodovitejši zgodovinar problematike Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je velika posebnost NOB na Slovenskem.

Poleg teh razprav, uglasenih na temo OF, je objavil še vrsto drugih: npr. Drugi tržaški proces (1971); O ustanovitvi Gregorčičeve brigade (1976), O podružnici Tanjuga za Slovenijo (1978), leta 1964 pa je izdal tudi knjigo Ljubljanske srednje šole v letih 1941—1945 s podnaslovom Prispevek k zgodovini Ljubljane v letih fašistične in nacistične okupacije. Škerl se je kot bivši srednješolski profesor vedno zelo zanimal za pouk zgodovine v šolah. Iz te svoje tihe ljubezni se je lotil tudi pisanja učbenika zgodovine za 8. razred osnovne šole. Njegova knjiga, izšla sredi šestdesetih let, je potem služila slovenskim učencem nekaj manj kot celo desetletje. Zaradi njene obsežnosti in temeljitosti v razlagi nekaterih vprašanj iz novejše narodne zgodovine so po tem učbeniku radi segali tudi srednješolci.

V zadnjih letih, ki jih je prebil v inštitutu, se je Škerl pretežno posvečal raziskovanju in pisanju zgodovine narodnoosvobodilnega boja na Primorskem do kapitulacije Italije. Dobro osebno poznavanje problematike in dolgoletno natančno minuciozno zbiranje in proučevanje gradiva sta Škerlu omogočila, da je to svoje dolgoletno delo končal z zelo obsežnim rokopisom. Ta svoj rokopis je vztrajno in temeljito dopolnjeval in popravljaj še leta potem, ko je (1973) zapustil aktivno službo v inštitutu. Ta njegov trud je danes kronan z okoli 2000 strani obsežnim rokopisom, pripravljenim za tisk.

Škerla je v vsem njegovem delu karakteriziralo prizadevanje za iskanje čim bolj objektivne zgodovinske resnice. To svoje osnovno izhodišče je lepo razložil v članku Edinstvenost znanstvene resnice (Borec 1974, št. 3), ko je med drugim zapisal: »Razume se, da vsak človeški proces kaže poleg sončnih tudi senčne strani v svojem poteku. Tega ni mogoče zanikati, čeprav je ljudem, ki so določen boj vodili ne samo z vso požrtvovalnostjo in vdanostjo ciljem določenega boja, temveč tudi z izrednim idealizmom, nerodno, da mora objektivni zgodovinar spregovoriti tudi o njihovih stranpoteh in celo zablodah. Zgodovinska znanost, ki bi tega ne storila, ne bi bila več znanost, čeprav se še kako zaveda, da ni mogoče vsega povedati ob vsakem času«.

Ob jubileju izražamo Francetu Škerlu zahvalo za njegovo veliko delo in mu želimo zdravja, ki ga bo gotovo izkoristil še za kakšno razpravo.*

Janko Prunk

* Ob življenjskem jubileju je predsednik republike odlikoval dr. Škerla z redom zaslug za narod z zlato zvezdo. Cestitamo!